

Олена Подобєд, к. і. н.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м.Київ, Україна

УКРАЇНСЬКА РОДИНА У ПОВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ: ТРАДИЦІЯ І НОВАТОРСТВО

Olena Podobied, PhD in history

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN FAMILY IN POSTWAR GERMANY: TRADITION AND INNOVATION

In this article traditional and innovation customs, that were inherent Ukrainian family in postwar Germany are clarified. Ukrainian displaced persons were trying to find relatives and friends lost in the maelstrom of the World War II. Ukrainian orphans, who were in Germany, were able to travel the ocean, including the USA and to acquire new families there. Acquired spread of civil marriages. However, Ukrainian displaced persons have sought to build a family through marriage, had an average of two children. The traditional and innovation ways to find bride/groom in postwar Germany are analyzed. It was found, that divorce among Ukrainian displaced persons practiced very rarely, due to this expensive procedures and possible problems in the reemigration.

Key words: Ukrainian displaced persons, West Germany, family, tradition, innovation, marriage, children, divorce.

У роки Другої світової війни на території Німеччини з різних причин опинилася значна кількість українців, які отримали статус переміщених осіб. Проблема функціонування української родини у повоєнній Німеччині не була об'єктом спеціального дослідження, що й зумовило актуальність розвідки.

Проблема знайшла часткове висвітлення у працях українських закордонних (Л. Хмельковський, А. Чалупа) та сучасних українських (О. Подобєд) дослідників. Основу джерельної бази становлять матеріали Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, а також періодики, спогади учасників подій (І. Зельська, М. Клименко, А. Романюк) та листування (Г. Черінь).

Автор ставить за мету з'ясувати традиційні та новаційні риси функціонування української родини у повоєнній Західній Німеччині.

Друга світова війна, що тривала шість років, руйнівно вплинула на основу суспільства – сім'ю. Зламани людські долі, втрачене дитинство, розлучені закохані, розірвані сім'ї. Опинившись у вирі війни на німецькій землі українські юнаки та юнки, чоловіки та жінки, діти при звичаювалися до нових умов життя.

На правду, в нових життєвих обставинах опинилися ще у роки війни оstarбайтери – українська молодь вивезена на примусові роботи до Райху. Як писав у 1944 р. протодиякон Василь (Василь Васильович Потієнко), «молоді хлопці й дівчата, чи то через щирі прихильність, чи з ін. поривів, зближаються до себе»¹. Однак укласти шлюб за тоді чинним законодавством вони не мали права. Як наслідок, юнки-остарбайтери ставали матерями незаконно народжених дітей. Такі морально-етичні відносини серед української молоді громадська думка піддавала осуду².

Протодиякон Василь зазначав, що «переважно батьки таких дітей від свого батьківства не відрікаються і через деякий час виконують необхідні цивільні формальности, беручи законний

¹ Центральный державный архив зарубіжної україніки, ф. 23, оп. 1, спр. 13, арк. 1в зв.

² Зельська, І. (1989). *Відгомін: спогади*. Торонто: Новий шлях, 91.

шлюб (хоч такі діти і надалі лишаються незаконними)»¹. Вже у перші повоєнні роки педагог Іванна Зельська згадувала, як такі чоловіки на свято Йордана (Водохреща) мали висповідатися та покаятися за свої гріхи. За словами І. Зельської, сповідалися чоловіки напевно щиро. Їй запам'ятався хлопець на ім'я Андрій, який «весьс дрижав з переживання, що по стільки літах поневіряння може знову стати гідним чоловіком, навіть одружитися»². Слід зазначити, що свято Йордана в українському традиційному суспільстві вважалося однією із найважливіших дат ритуалізованого парубання молоді, після чого починався новий шлюбний сезон³.

Водночас багато чоловіків ухилялося від обов'язків стосовно своїх дітей і їхніх матерів, у наслідок чого весь тягар виховання та матеріального забезпечення малюків покладався на обдурених дівчат⁴. Перспектива їхнього повернення в Україну з дитиною на руках була невтішна.

Практика цивільних шлюбів і відповідно незаконно народжених дітей знайшла продовження серед українських ДіПі (від англ. displaced persons, DP – переміщені особи) у наступні повоєнні роки. Церковний і громадський діяч Аркадій Яременко переймався згаданою проблемою, про що й писав 1946 р. у зверненні до єпископа Української автокефальної православної церкви Платона (справжнє прізвище Артемюк), «діти живуть нехрещеними, молодь і багато людей старшого віку живуть не шлюбними браками»⁵.

Якщо трагічною проблемою воєнних років стали розірвані сім'ї, то поступовий перехід до мирного життя призвів до виникнення не менш болючої проблеми пошуку втрачених рідних. У повоєнні роки на останніх шпальтах українських газет, що виходили у Західній Німеччині, у рубриці «Розшуки» традиційно публікувалися десятки оголошень. Дописувачі прохали у громадськості допомоги у розшуках своїх батьків, дітей, дружин, племінників, двоюрідних братів і сестер, дядьків і просто знайомих. Дописувачі вказували ім'я та прізвище зниклої людини, іноді рік і місце її народження або обставини, за яких бачилися з нею востаннє (в Україні чи Німеччині), а також залишали свої координати.

За кожним із опублікованих лаконічних повідомлень можна було прочитати біль втрати рідних і надію віднайти свою родину. Так, у 1946 р. Онисій Трусевич, який мешкав у Новому Ульмі, шукав своїх дружину Поліну та доньку Раїсу⁶. У 1947 р. Ганна Сидорчук (з дому Чорненко) з Ганновера розшукувала своїх батька Чорненка Івана (1894 р. н.), сестру Чорненко Настасію (1924 р. н.), братів Чорненків Василя (1926 р. н.) та Миколу (1928 р. н.), а також двоюрідних сестер Щоголь Дусю (1920 р. н.) та Черник Ганну (1925 р. н.)⁷. У 1949 р. своїх знайомих зі Східної України розшукував Євген Латиш із Канади⁸.

Траплялися оголошення про пошук рідними колишніх оstarбайтерів, вивезених у роки війни на примусові роботи до Німеччини. До прикладу, у 1949 р. Микола Петровський розшукував своїх дітей Миколу і Віру, які працювали як оstarбайтери у Третьому Райху⁹.

На шпальтах газет друкували оголошення про розшук своїх родичів українці, які мешкали в Англії, Аргентині, Канаді, Туреччині та США. Дізнавшись про непрості умови перебування українських переміщених осіб у Західній Німеччині, загрозу репатріації до СРСР, вони зголошувалися допомогти своїм рідним емігрувати до відповідної країни. Так, у 1949 р. Стахівських Віктора та Георга, які у 1943 р. жили в Києві, розшукували родичі з Англії¹⁰. Того ж року українська громада Туреччини помістила в газеті оголошення про пошук десятка українців, чії родичі мешкали у цій країні¹¹.

Інколи траплялися оголошення про розшук коханих. Серед них цікавим видається оголошення

¹ Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 23, оп. 1, стр. 13, арк. 1в зв.

² Зельська, І. (1989). *Відгомін: спогади*. Торонто: Новий шлях, 91.

³ Курочкін, О. (2010). Етнічні стереотипи освідчення у коханні (від символічних жестів до вербальних кліше). *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження*. Т. 2. Київ: Дуліби, 99.

⁴ Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 23, оп. 1, стр. 13, арк. 1г.

⁵ Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 23, оп. 3, стр. 67, арк. 2.

⁶ *Українські вісті*, 40 (1946). Новий Ульм, 4.

⁷ *Українські вісті*, 8 (1947). Новий Ульм, 4.

⁸ *Українські вісті*, 6 (1949). Новий Ульм, 4.

⁹ *Українські вісті*, 14 (1949). Новий Ульм, 4.

¹⁰ *Українські вісті*, 10 (1949). Новий Ульм, 4.

¹¹ *Українські вісті*, 37 (1949). Новий Ульм, 4.

пані Любки з м. Кавфбойрен, що у Баварії, яка просила пана Андрія, що привітав її з Новим роком через газету «Українські вісті», відгукнутися за вказаною нею адресою¹.

Тож перші повоєнні роки українські переміщені особи шукали членів своїх сімей. Частині з них вдалося віднайти родину, з'єднати, розірвані воєнним лихоліттям, сім'ї. Водночас щастя посміхалося не всім. Найнезахищенішу верству суспільства становили діти, чимало з яких стали сиротами.

Діти-сироти, як і дорослі переміщені особи, мали можливість реемігрувати. До прикладу, Злучений українсько-американський допомоговий комітет (ЗУАДК) дбав про організацію переїзду дітей-сиріт до США. Водночас Комітет докладав зусиль до пошуку батьків маленьких ДіПі. Так, на шпальтах українських повоєнних газет Німеччини періодично оприлюднювали повідомлення від ЗУАДК про розшуки батьків десятків дітей-сиріт ДіПі, яких планувалося вивезти до США²³. Серед розшукуваних були і зовсім маленькі (1944 р. н.), і старші діти (1932 р. н.)⁴.

Слід зазначити, що українці мають давні традиції усиновлення та опікунства. Відповідальність за сиріт в українців несла громада. Зазвичай усиновлювали сиріт померлих родичів, дітей із бідних багатодітних родин зі згоди батьків, або ж незаконнонароджених зі згоди матері. У тому чи іншому разі, як правило, усиновлення відбувалося у межах громади.

У розглядуваний нами період з'явилися новаційні для української традиції способи усиновлення українських дітей-сиріт. Новація була пов'язана з можливістю знайти прийомних батьків за океаном. Так, українські заможні родини, що мешкали у США, подавали до українськомовної періодики Німеччини оголошення про можливе всиновлення українських дітей-сиріт. До прикладу, одна з таких родин у 1949 р. повідомляла, що прийме за доньку «дитину-сирітку, дівчинку-українку»⁵. Тож українські дітлахи, які у вирі війни втратили батьків, мали можливість набути нову сім'ю та виїхати за океан.

Як відомо, життя продовжується за будь-яких обставин. Тож не дивно, що українські переміщені особи, переважна більшість (47,6%) яких була віком від 20 до 39 років⁶, мешкаючи у повоєнній Німеччині закохувалися, розставалися, одружувалися, народжували. Втім пошук супутника/супутниці життя відбувався у традиційний і новаційний для українців спосіб.

Традиційно молодь мала можливість познайомитися й поспілкуватися під час різноманітних культурно-мистецьких заходів, на яке було багате життя у таборах переміщених осіб, у тому числі і на танцях, а також на студентських вечірках⁷ та подекуди під час богослужінь. Для більшості юнаків і юнок перші повоєнні роки, незважаючи на усі побутові труднощі, стали одними з найкращих⁸ і веселих⁹ років життя.

Джерельна база з розглядуваного питання не вельми багатослівна. Сучасник подій Михайло Клименко у своїх спогадах згадував про ефективність танців у справі зав'язування знайомств із дівчатами та жінками¹⁰. Цікавими видаються спогади студента Університету Ерлангена Анатолія Романюка, який згадував, що він зі своїм товаришем Богданом Микитчаком були завсідниками балів і забав, які за німецькою традицією влаштовувалися щосуботи. Свої спогади всесвітньо відомий учений-демограф А. Романюк написав із відстані 60 років, однак вони не втратили молодечого духу: «Танці – то був найкращий спосіб полювання на дівчат. Десь о 4-й ранку, коли бал добігав кінця, ми дбали про те, щоб піти додому з дівчиною. Були такі, які воліли нас провждати аж до нашого дому, а після деяких вагань аж до кімнати, а то й до самого ліжка. Молодість!»¹¹.

Новаційним способом пошуку другої половинки серед українських переміщених осіб

¹ *Українські вісті*, 8 (1947). Новий Ульм, 4.

² *Українські вісті*, 5 (1949). Новий Ульм, 4.

³ *Українські вісті*, 29 (1949). Новий Ульм, 4.

⁴ *Українські вісті*, 93 (1948). Новий Ульм, 4.

⁵ *Українські вісті*, 3-4 (1949). Новий Ульм, 6.

⁶ Мілянчик, А.М. (гол. ред.), Бандера, В.Н., Гурин, І.М., Ісаїв, В.В. (1980). Українські поселення.

Довідник. Т. СС. Нью Йорк: The Ukrainian Center for Social Research Inc., 150.

⁷ Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 23, оп. 1, спр. 31, арк. 6-7.

⁸ Хмельковський, Л. (2015). *Тернисті стежки до Америки. Нарис*. Київ: Смолоскип, 25.

⁹ Романюк, А. (2006). *Хроніка одного життя: спомини і роздуми*. Львів: Видавництво «Мс», 163.

¹⁰ Клименко, М. (2011). *Из трех миров: Пережитое... непреходящее: «...Долг, завещанный от Бога»*. Москва: Русский путь, 164, 172.

¹¹ Романюк, А. (2006). *Хроніка одного життя: спомини і роздуми*. Львів: Видавництво «Мс», 163.

повоєнної Німеччині стало звертання до шлюбних агентств і оприлюднення шлюбних оголошень на шпальтах періодики.

Щодо шлюбних агентств, то джерела тут небагатослівні. Відомо, що переміщеним особам, які опинилися в Німеччині і бажали створити сім'ю, пропонувало свої послуги Українсько-англійське метримоніальне агентство у Лондоні¹, єдине такого роду у Великій Британії. Характерно, що агентство підтримувало зв'язки з українцями у різних кінцях світу, тож особи, що бажали створити сім'ю мали широкий географічний вибір.

Шлюбних оголошень у періодиці було достатньо, щоб скласти цілісне уявлення з розглядуваного питання. У газеті «Українські вісті», що виходила у м. Новий Ульм, оголошення шлюбного змісту друкувалися у рубриці з відповідною назвою «Матримоніальне». Серед дописувачів були переважно чоловіки. Серед них траплялися як українські ДіПі, так і громадяни з Австралії², Англії³, Бельгії⁴ та найбільше з Канади⁵, звісно, за походженням українці. Іноземці українського походження, окрім іншого, повідомляли, що нададуть жінці допомогу з виїздом із Німеччини до відповідної країни.

Цікаво, що висувуючи певні вимоги до кандидатки на роль дружини, чоловіки практично нічого, окрім віку, не вказували про себе. Однак траплялися і винятки, наприклад, С. Корсунський з Бельгії писав: «Кавалер, гарної будови, фізично розвинений, працює на фабриці звичайним робітником, має 35 років»⁶. Або: «Українець, чорнявий, лагідної вдачі, має 30 років, вище середнього росту, міцної будови, має гарну поставу, володіє німецькою, англійською і французькою мовами, за фахом авіаконструктор»⁷.

Чоловіки віком від 24 до 45 років надавали перевагу жінкам 20 – 35 років (подекуди 40 – 45 р.) з однією дитиною (інколи однією-двома). Їхня майбутня дружина повинна була володіти наступними чеснотами: чесність, порядність, інтелігентність, ощадність, мати лагідну вдачу, бути доброю господинею та фізично здоровою. Інколи чоловіки вказували на регіон України, з якого має походити його майбутня наречена. Так, чоловік із канадійської провінції Альберта зазначав, що «бажає нав'язати листування з панною-наддніпрянкою»⁸. Натомість Петро Остапезук із Нью-Йорку (США) надавав перевагу галичанкам⁹.

У свою чергу оголошень, авторами яких були жінки, фіксується значно менше. Шукали жіночого щастя переміщені особи різного віку: від 19 до 40 років, відповідно свого чоловіка вони бачили віком від 20 до 50 років. Більше жодних вимог до своїх обранців жінки не висували, окрім хіба що інтелігентності та бажання виїхати за океан. Мабуть, останнє було головним стимулом оприлюднення таких оголошень. Незаміжня жінка, опинившись у непривітній Німеччині та відчуваючи загрозу репатріації до СРСР, прагнула будь-що виїхати за океан. Якщо українсько-американсько-канадійський «наречений» обіцяв надіслати афідавіт, то чому б не скористатися такою пропозицією?

Слід зазначити, що ДіПі бажали залишатися інкогніто. Так, чоловіки-переміщені особи подавали оголошення підписуючись «Хміль», «Для реаліста», «Радість і щастя», «Дінець», «Самітний» і «Донбасівець», водночас громадяни інших країн, зазвичай, вказували власні імена та прізвища. Жінки-переміщені особи також конспірувалися, підписуючи свої оголошення, зокрема «Зелений гай» та «Осінь».

Життєві труднощі, що супроводжували будні і свята українських переміщених осіб у повоєнній Німеччині, сприяли консолідації громади. Відчуваючи потребу у моральній підтримці та родинному затишку, а також допомозі у переборюванні матеріальних проблем таборового життя українська молодь створювала нуклеарні сім'ї.

Сім'я українських переміщених осіб як соціальний інститут виконувала наступні функції: економічну (забезпечення матеріальних умов життя), природного відтворення (задоволення потреб

¹ *Українські вісті*, 54 (1950). Новий Ульм, 4.

² *Українські вісті*, 49 (1950). Новий Ульм, 4.

³ *Українські вісті*, 18 (1950). Новий Ульм, 4.

⁴ *Українські вісті*, 24 (1950). Новий Ульм, 4.

⁵ *Українські вісті*, 6 (1949). Новий Ульм, 4.

⁶ *Українські вісті*, 11 (1949). Новий Ульм, 4.

⁷ *Українські вісті*, 42 (1949). Новий Ульм, 4.

⁸ *Українські вісті*, 6 (1949). Новий Ульм, 4.

⁹ *Українські вісті*, 78 (1949). Новий Ульм, 4.

сім'ї у продовженні свого роду), сексуально-емоційну (задоволення потреб подружжя у спільному інтимному житті), виховну (забезпечення формування ціннісних орієнтацій в житті дитини), етнічного відтворення (формування у членів сім'ї національної свідомості, сприяння нагромадженню та передачі національно-культурних цінностей) та експресивно-рекреаційну (формування емоційно-психологічного мікроклімату сім'ї, забезпечення моральної підтримки).

Однією з причин укладання шлюбу є продовження роду, тож закономірно, що у новоутворених сім'ях українських ДіПі чекали на поповнення. Як зазначає етнолог Оксана Кісь, в українському суспільстві материнство вважалося моральним і громадським обов'язком жінки перед Богом і людьми, тобто воно мало соціокультурну цінність. У народі говорили «Погана та мати, що не хоче дитя мати», «Живемо не батьками – помремо не людьми»¹. Тож у сім'ях українських ДіПі народжувалося у середньому двоє дітей.

Так, у повоєнній Німеччині взяли шлюб Софія Ярема та Юрій Лонишин, які згодом емігрували до США, де й стали батьками чотирьох дітей². У 1948 р. одружилися Броніслава Мозалевська та Максим Скорупський, через два роки виїхали до США, виховували двох діток³. Пані Броніславі випала нелегка доля: рано овдовіла й провела в останню путь молодого сина.

У 1946 р. у Німеччині побралися учасниця хору «Україна» Н. Городовенка Галина Тригуб та письменник і громадсько-політичний діяч Іван Багряний⁴, у яких згодом народилося двоє дітей. Цікаво, що на той момент молодий був уже одружений із Антоніною Зосимовою, з якою мав двох дітей. Проте Іван Павлович емігрував сам-один, залишивши родину в Україні; згодом був переконаний, що вони загинули у вирі війни⁵.

Українські переміщені особи встановлювали певні рекорди у справі укладання шлюбів. Так, Катерина Кухарчук і Микола Гуцул уклали, мабуть, один із найшвидших шлюбів. Вони познайомилися у таборі, що біля м. Розенгайм 13 січня 1946 р., а вже 30 січня одружилися. Прожили разом щасливе життя, мали двох діток⁶. Якщо від моменту знайомства до шлюбу Катерини та Миколи Гуцулів минуло 17 днів, то Лярісі Голубович і Дмитрові Пенцаку довелося чекати довгих сім років. Справа в тому, що закохані не змогли реемігрувати до однієї країни: Ляріса виїхала до США, а Дмитро опинився в Аргентині. Лише через сім років закохані зустрілися у США, де й взяли шлюб і виховали чотирьох дітей⁷.

У 1948 р. взяли шлюб Олена Козар і Костянтин Варварів⁸. До речі, реемігрувавши до США, К. Варварів став дипломатом, постійним представником США в ЮНЕСКО.

Прикметою життя у Німеччині в останні роки війни і перші роки по її завершенні стало укладання міжетнічних шлюбів. Як свідчать джерела, траплялися випадки створення сімей серед російських ДіПі і німців^{9,10}. Українські переміщені особи також не цуралися укладати шлюби з іноземцями. Наприклад, відомо, що серед українських остарбайтерів 138 жінок і 7 чоловіків (загальна чисельність «східних робітників» з України становила 2,5 – 3 млн осіб¹¹) протягом 1944 – 1946 рр. уклали такі шлюби. Так, жінки брали шлюб із підданими Бельгії, Голландії, Данії, Італії,

¹ Кісь, О. (2012). Мати: соціокультурні аспекти материнства. *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження. Т. 3: Зрілість. Жіноцтво. Жіноча субкультура.* Київ: Дуліби, 218.

² Хмельковський, Л. (2015). *Тернисті стежки до Америки. Нарис.* Київ: Смолоскип, 17.

³ Хмельковський, Л. (2015). *Тернисті стежки до Америки. Нарис.* Київ: Смолоскип, 34.

⁴ Подобєд, О. (2014). *Іван Багряний: громадсько-політична та культуротворча діяльність.* Київ: Ніка-Центр, 51.

⁵ Подобєд, О. (2014). *Іван Багряний: громадсько-політична та культуротворча діяльність.* Київ: Ніка-Центр, 31, 51.

⁶ Хмельковський, Л. (2015). *Тернисті стежки до Америки. Нарис.* Київ: Смолоскип, 14-15.

⁷ Хмельковський, Л. (2015). *Тернисті стежки до Америки. Нарис.* Київ: Смолоскип, 25-26.

⁸ *Українські вісті*, 87 (1948). Новий Ульм, 4.

⁹ Зверева, С.Г. (сост.), Зверева, С.Г., Васильева, М.А. (науч. ред.). (2013). *Русское зарубежье: музыка и православие.* Международная научная конференция, 2008. Москва: Дом русского зарубежья им. А. Солженицына : ВИКМО-М, 346.

¹⁰ Клименко, М. (2011). *Из трех миров: Пережитое... непроходящее: «...Долг, завещанный от Бога».* Москва: Русский путь, 169.

¹¹ Мілянчик, А.М. (гол. ред.), Бандера, В.Н., Гурін, І.М., Ісаїв, В.В. (1980). *Українські поселення. Довідник. Т. СС.* Нью Йорк: The Ukrainian Center for Social Research Inc., 149.

Німеччини (найменше), Польщі, Франції, Чехословаччини та Югославії¹. По завершенні Другої світової війни вони або залишалися жити у Німеччині, або виїздили на батьківщину закордонних чоловіка або дружини. Загалом відсоток українців, які брали шлюб з іноземцями був не значний.

Важливим питанням у контексті функціонування родин українських ДіПі є іменування дітей. Аналіз імен, якими нарекали батьки-емігранти своїх дітей, дає підстави твердити, що у родинах як робітників, так і інтелігенції переважали традиційні для українського народу імена (Володимир, Іван, Микола, Ростислав, Ярослав; Анастасія, Марія, Софія). Наявність серед українського емігрантського іменослову імені Наталя слід розглядати як спробу батьків назвати доньку питомо українським іменним варіантом (на відміну від Наталія).

Окрім того, подекуди можна зустріти імена, що породжують широкий конотативний спектр саме в контексті духовної культури українців (Нестор, Роксолана). Наприклад, хлопчика, який у 1950 р. з'явився на світ у родині письменника Івана Багряного назвали Нестором, на честь хорового диригента Н. Городовенка. Із цього приводу у листі до свого соратника Івана Дубинця щасливий батько писав: «Був Нестор Махно, Нестор Городовенко, а це мусів би бути й ще один який небудь путній Нестор»² У свою чергу письменник Улас Самчук констатував: «Добре назвали! І Городовенка вшанували і першого літописця не забули»³.

Розлучення серед українських переміщених осіб повоєнної Німеччини, як і загалом серед українського традиційного суспільства, швидше були винятком, ніж правилом. Стримуючим фактором у цій справі було й те, що ІРО (англ. International Relief Organization, IRO – Міжнародна організація допомоги) повідомляла, що розлучені жінки з дітьми не підлягатимуть рееміграції з Німеччини⁴. Більше того, процедура розлучення у Західній Німеччині була доволі дорогою. Так, у 1948 р. вона коштувала понад 500 марок⁵ (зарплата учителя в українській таборовій школі становила біля 200 марок⁶ на місяць, а друкарки отримували по 300 марок⁷).

Перед дилемою, де саме розлучатися (у Німеччині чи вже у США) стояло подружжя поетів Ганни Черинь і Михайла Ситника. З одного боку, бракувало грошей, з іншого – не мали при собі посвідчення про шлюб. Як варіант М. Ситник обіцяв оголосити, що вони взагалі шлюб не брали і таким чином перевести їхню доньку у розряд нешлюбних дітей⁸.

Траплялися випадки, коли одне з подружжя мало бажання розлучитися, однак із різних причин було непросто знайти свою другу половинку. Приміром, у газеті «Українські вісті» за 1948 р. читаємо звернення Церковного управління Української автокефальної православної церкви (при єпископії в Регенсбурзі) надати допомогу у пошуках Михайла Лиссіна, з яким хоче розірвати шлюб його дружина Наталія Лиссіна⁹.

Врешті, розлучення, хоч і підлягали громадському осуду, однак все ж були цивілізованим способом вирішення взаємовідносин. Адже спорадично у родинах українських ДіПі ставалися трагедії. Так, у таборі переміщених осіб у Гайденау чоловік, повернувшись з роботи і заставши свою дружину з іншим, позбавив її життя¹⁰.

Таким чином, українській родині за умов повоєнної Німеччини були притаманні традиційні та новаційні риси. Друга світова війна породила проблему розірваних сімей, а повоєнні реалії – проблему пошуку втрачених рідних і знайомих. Українські діти-сироти, які опинилися у Німеччині отримали можливість виїзду за океан, зокрема до США, і набуття там нової родини. У

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління, ф. 4470, оп. 1, спр. 2, арк. 2-11.

² Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України, ф. 1186, оп. 1, спр. 38, арк. 3.

³ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, ф. 195, № 320, арк. 5.

⁴ Черинь, Г. (2012). *Листи до Лицаря. 1946 – 1949*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 73.

⁵ Черинь, Г. (2012). *Листи до Лицаря. 1946 – 1949*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 98.

⁶ Черинь, Г. (2012). *Листи до Лицаря. 1946 – 1949*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 90.

⁷ Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 23, оп. 3, спр. 2, арк. 2.

⁸ Черинь, Г. (2012). *Листи до Лицаря. 1946 – 1949*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 89.

⁹ *Українські вісті*, 101 (1948). Новий Ульм, 4.

¹⁰ Чалупа, А. (2015). *Орвелл і біженці: Невідома історія «Колгоспну тварин»*. Київ: Видавництво Жупанського, 30.

розглядуваний період в українському суспільстві з різних причин набули поширення цивільні шлюби, в яких з'являлися на світ незаконно народжені діти. Втім українські ДіПі прагнули створювати сім'ї, шляхом одруження, і народжувати у середньому двох дітей, яких називали традиційними для українців іменами. Умови життя у повоєнній Німеччині зумовили наявність традиційних і новаційних способів пошуку нареченого/нареченої. Так, до першого належить знайомство під час різноманітних заходів і частково під час богослужінь. У свою чергу новаційний спосіб полягав у пошуку майбутніх чоловіка/дружини через шлюбні агентства та оголошення. При цьому українські жінки покладали більше надій не стільки на створення сім'ї, скільки на можливість рееміграції за океан. Окрім того, в останні роки Другої світової війни і перші роки по її завершенні українці укладали шлюби з іноземцями, які у роки воєнного лихоліття опинилися у Німеччині. Розлучення у середовищі українських ДіПі практикувалися вкрай рідко, що було зумовлено дороговизною даної процедури та виникненням проблем у можливій рееміграції.

Перспективами подальших розвідок може бути дослідження функцій, які виконувала сім'я українських переміщених осіб як соціальний інститут.

References:

1. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T.H. Shevchenka NAN Ukrainy [Manuscript and Textual department of Institute of Literature of Shevchenko NAS of Ukraine], *f. 195, № 320*. [in Ukrainian]
2. Zvereva, S.G. (sost.), Zvereva, S.G., Vasileva, M.A. (nauch. red.). (2013). *Russkoe zarubezhe: muzyka i pravoslavie* [Russian Diaspora: Music and Orthodoxy]. Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya [Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya], 2008. Moscow: Dom russkogo zarubezhya im. A. Solzhenitsyna : VIKMO-M. [in Russian]
3. Zelska, I. (1989). *Vidhomin: spohady* [Vidhomin: spohady]. Toronto: New shliakh. [in Ukrainian].
4. Kis, O. (2012). *Maty: sotsiokulturni aspekty materynstva* [Mother: socio-cultural aspects of motherhood]. *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia. T. 3: Zrilist. Zhinotstvo. Zhinocha subkultura* [Ukrainian Folk culture: the life cycle of man: historical and ethnological doslidzhennia. V.3: Maturity. Womenfolk. Female subculture]. Kyiv: Duliby. [in Ukrainian]
5. Klimenko, M. (2011). *Iz trekh mirov: Perezhitoe... neprokhodyashchee: «...Dolg, zaveshchanny ot Boga»* [Of the three worlds: The experiences ... not passing: "... the duty, bequeathed by God"] . Moscow: Russkiy put. [in Russian]
6. Kurochkin, O (2010). *Etnichni stereotypy osvichennia u kokhanni (vid symvolichnykh zhestiv do verbalnykh klishe)* [Ethnic stereotypes declaration of love (from symbolic gestures to verbal cliches)]. *Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia. T. 2* [Ukrainian Folk culture: the life cycle of man: historical and ethnological doslidzhennia. T.2]. Kyiv: Duliby. [in Ukrainian]
7. Milianych, A.M. (hol. red.), Bandera, V.N., Huryn, I.M., Isaiv, V.V. (1980). *Ukrainski poselennia. Dovidnyk* [Ukrainian village. Directory]. T. SS. New York: The Ukrainian Center for Social Research Inc. [in Ukrainian]
8. Podobied, O. (2014). *Ivan Bahrianyi: hromadsko-politychna ta kulturotvorcha diialnist* [Ivan Bahrianyi: political and culture-activities]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]
9. Romaniuk, A. (2006). *Khronika odnogo zhyttia: spomyny i rozdumy* [Chronicle of a life: memories and reflections]. Lviv: Vydavnytstvo «Ms». [in Ukrainian]
10. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 10 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
11. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 101 (1948). New Ulm. [in Ukrainian]
12. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 11 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
13. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 14 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
14. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 18 (1950). New Ulm. [in Ukrainian]
15. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 24 (1950). New Ulm. [in Ukrainian]
16. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 29 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
17. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 3-4 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
18. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 37 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
19. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 40 (1946). New Ulm. [in Ukrainian]
20. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 42 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
21. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 49 (1950). New Ulm. [in Ukrainian]
22. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 5 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
23. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 54 (1950). New Ulm. [in Ukrainian]
24. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 6 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
25. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 78 (1949). New Ulm. [in Ukrainian]
26. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 8 (1947). New Ulm. [in Ukrainian]
27. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 87 (1948). New Ulm. [in Ukrainian]
28. *Ukrainski visti* [Ukrainian news], 93 (1948). New Ulm. [in Ukrainian]
29. Khmelkovskiy, L. (2015). *Ternysti stezhky do Ameryky* [Thorny paths to America]. *Narys*. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
30. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia [Central State Archives of higher

authorities and management], *f. 4470, op. 1, spr. 2*. [in Ukrainian]

31. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky [Central State Archive of Foreign Ucrainica], *f. 23, op. 1, spr. 31*. [in Ukrainian]

32. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky [Central State Archive of Foreign Ucrainica], *f. 23, op. 1, spr. 13*. [in Ukrainian]

33. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky [Central State Archive of Foreign Ucrainica], *f. 23, op. 3, spr. 67*. [in Ukrainian]

34. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky [Central State Archive of Foreign Ucrainica], *f. 23, op. 3, spr. 2*. [in Ukrainian]

35. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury ta mystetstva Ukrainy [Central State Archive of Literature and Art of Ukraine], *f. 1186, op. 1, spr. 38*. [in Ukrainian]

36. Chalupa, A. (2015). Orvell i bizhentsi: Nevidoma istoriia «Kolhospnu tvaryn» [Orwell and refugees: The Unknown Story "Animal Farm"]. Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho. [in Ukrainian]

37. Cherin, H. (2012). *Lysty do Lytsaria* [Letters to Knight]. 1946 – 1949. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [Publishing house "Kyiv-Mohilianska Academy"]. [in Ukrainian]